

Iran's Behavioral Pattern towards the War in Ukraine; From Balancing Foreign Policy to the Balanced Foreign Policy

Fateme Soleimani Poulak¹

Assistant Professor, Department of Political Science, Islamic Azad
University, Chalous, Iran

(Date received: 26 November 2023 - Date approved: 5 February 2024)

Abstract

Introduction: The Ukraine crisis turned into a war in February 2022 after the escalation of conflicts. What sets this event apart from its 2014 record is the breadth, depth, subject matter, and sides of the conflict. In the third decade of the twenty-first millennium, a security-military crisis broke out again and geopolitical differences between the powers led to a massive conflict in the territory of a weak neighbor. Moscow's stance is that the expansionism of its Western rivals through the eastward expansion of NATO is a military preparation of Russian geography and the direct threat against it. Theoretically, the war in Ukraine is reminiscent of the concept of "indirect balance of power" which is defined as the competition of great powers over a small or weak country and their conflict on its territory. The war in Ukraine has shown the breadth and depth of the offensive / defensive power on both sides, forcing others to support one side against the other. Iran, which previously pursued balance in its foreign policy based on the "Looking to the East" policy and promoted its strategic relations with Moscow, has taken a position based on its grand strategy. Since the war in Ukraine has gained international dimensions, any stance Iran takes on international structural disputes and subject to sanctions, will affect the country's foreign policy.

Research question: what effects do the Ukraine war have on Iran's balancing foreign policy and does it lead to a balanced foreign policy?

Research hypothesis: The war in Ukraine has made Iran increase the geographical scope of its balancing measures and promote the "Looking to the East" Policy at divided (bilateral) levels; combined

1. E-mail: fateme.soleimani@iauc.ac.ir

(trilateral); institutionalized (multilateral) and “regional politics” in the framework of restoration diplomacy.

Methodology and theoretical framework: The purpose of the article is to analyze the impact of the Ukrainian war on Iran's balancing foreign policy to show the process of continuity and change, outline the perspective of this policy and evaluate its results. Also, the goal is to critically analyze Iran's balancing policy in the context of war. In this article, the trend Impact Analysis (TIA) method is used as a qualitative research method based on descriptive-analytical approach. TIA is a method for analyzing consecutive events in a given period to formulate trends by extracting data. Accordingly, events that shape or fluctuate a trend are selected as independent variables. Therefore, trends are the result of successive events as turning points. Understanding events allows analysts interested in tracking a particular trend to systematically examine the effects of current and future significant events. TIA considers events as data and reflects trends by examining the relationship between them. Trends are identified with events and are defined as the result of successive events over time periods. The war in Ukraine has affected the balancing process of Iran's foreign policy in a series of events that show the conflict between the interests of Russia and the West. Therefore, TIA is suitable for analyzing Iran's foreign policy and uses two theories; The theory of “balancing as a model of foreign policy” to explain Iran's foreign policy, which aims to prevent a great power from attaining a dominant position or to counter such a position through alliances with rival powers, and the new theory of “balance of relation” which includes the concept of “balanced foreign policy” criticizes Iran's balancing foreign policy.

Results and discussion: The main subject of the article is to explain the impact of the war in Ukraine on Iran's balancing foreign policy. While inspired by the concept of balanced foreign policy in the post-Cold War era, balancing foreign policy was theoretically formulated within realism concept as a behavioral model of the Cold War era. To explain Iran's behavior towards the war, the foreign balancing theorized by Waltz and Morgenthau was mentioned. Studies show that Iran's balancing foreign policy within the framework “Looking to the East” has been revived after the withdrawal of U.S. from the JCPOA

and expanded with the war between Russia and Ukraine. From Iran's point of view, the anti-hegemonic nature of the war and the prospect of continued conflict between the West is based on its foreign policy. Iran has expanded its relations with rising powers in the framework of the "Looking to the east again" policy, through which Russia is military-security ally and China is an economic-trade partner. Furthermore, Iran seeks to form a strategic triangle including Tehran-Moscow-Beijing. Also, Iran's diplomatic actions, including membership in the Shanghai Cooperation Organization and the BRICS and the creation of economic blocks for Asia, show that it considers the war as an institutionalized way to adjust its "Looking to the East" policy and expand its balancing foreign policy. Finally, Iran has expanded balancing and has undertaken diplomacy to rebuild the region.

Conclusion: The goal of Iran's balancing foreign policy is to reduce structural pressures by expanding relations with the emerging powers, reducing the consensus of great powers and the ability of the United States to delegitimize Iran at the international level. The "Looking to the East" approach is based on the balance of power during the Cold War. Today, countries act based on a different logic of balancing and adaptation to international power dynamics. The logic is based on the balance of relations, diversifying partners from the different poles of power, avoiding alliances with one power against another and focusing on balance in interaction with great powers, whether old / new or West / East. Therefore, although in the dominant discourse of Iran's foreign policy, the classical balancing act originating from the cold war era is strategically necessary, but it lacks strategic sufficiency; because it does not include the diversity of orientation in geographical and thematic areas and therefore does not lead to a balanced foreign policy. The countries strategy in the balanced foreign policy is aimed at achieving interests in various subject areas through communication with a wide range of great powers without conflict, while this strategy has no place in Iran's foreign policy.

Keywords: Foreign Policy, Looking to the East, War, Ukraine, Iran, Russia.

الگوی رفتاری ایران در برابر جنگ اوکراین، از سیاست خارجی موازنه‌گرا تا

سیاست خارجی متوازن

فاطمه سلیمانی پورلک^۱

استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۶)

چکیده

جنگ اوکراین از رویدادهای بین‌المللی است که آثار و پیامدهای بلندمدتی بر کلان روندهای جهانی و منطقه‌ای بر جای گذاشته و کشورها را به تناسب اصل سودمحوری به موضع‌گیری واداشته است. جمهوری اسلامی ایران که در جریان چالش با کشورهای غربی، روابط راهبردی با روسیه را در چارچوب موازنه‌گرایی برگزیده است، اینک جنگ اوکراین را به واسطه سرشت ضد هژمونی و ضد لیبرالی آن شبیه با سیاست تجدیدنظرطلبانه خود یافته است. بر پایه این سیاست، پرسش اصلی این است که جنگ اوکراین چه تأثیری بر سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران گذاشته است و آیا به سیاست خارجی متوازن می‌انجامد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که جنگ اوکراین موجب شده است جمهوری اسلامی ایران بر گستره جغرافیایی اقدام‌های موازنه‌ساز خود بیفزاید و به موجب آن «سیاست نگاه به شرق» را در سطح‌های جدا شده (دوجانبه)، ترکیب شده (سه‌جانبه) و نهادی شده (چندجانبه) و «سیاست منطقه‌ای» را در قالب دیپلماسی ترمیمی پیش ببرد. هدف این نوشتار، از یک سو تحلیل تأثیر جنگ اوکراین بر سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران و نشان‌دادن روندهای تغییر و تداوم آن و از سوی دیگر، نقد چنین سیاستی است. این مهم را براساس رویکرد توصیفی تحلیلی با استفاده از روش روندپژوهی به‌عنوان یکی از روش‌های پژوهش کیفی انجام می‌دهیم. بنا بر این رویکرد، در این نوشتار از دو چارچوب نظری بهره می‌بریم. برای تبیین، سیاست خارجی جمهوری اسلامی با چارچوب نظری «موازنه‌گرایی به‌عنوان الگوی سیاست خارجی» سازگار و برای نقد با چارچوب مفهومی «سیاست خارجی متوازن» ناسازگار است. یافته‌های این نوشتار نشان می‌دهد که سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران در نتیجه جنگ اوکراین در سطح‌های تازه‌تری گسترش یافته است، اما از آنجا که با تعادل و تنوع در حوزه‌های جغرافیایی و موضوعی همراه نیست، به‌ضرورت به سیاست خارجی متوازن نمی‌انجامد.

واژگان اصلی: سیاست خارجی، نگاه به شرق، جنگ، اوکراین، جمهوری اسلامی ایران، روسیه.

مقدمه

بحران اوکراین در چرخه تاریخی بازگشت‌پذیر پس از افزایش درگیری‌های مسکو و کی‌یف به درگیری مسلحانه در فوریه ۲۰۲۱ رسید. آنچه این بحران را از پیشینه سال ۲۰۱۴ جدا می‌کند، گستره و عمق درگیری، موضوع درگیری و طرف‌های درگیر است. در آغاز دهه سوم هزاره بیست‌ویکم بار دیگر بحرانی امنیتی و نظامی و اختلافی ژئوپلیتیک بر بنیان رقابت قدرت‌ها درگرفت که سرانجام به درگیری آن‌ها در سرزمین همسایه‌ای ضعیف انجامید؛ با این استدلال مسکو که توسعه‌طلبی رقیبان غربی با گسترش ناتو به شرق، در حکم آماده‌سازی نظامی جغرافیای روسیه و تهدید مستقیم این کشور است. در شرایطی که به نظر می‌رسید الگوی تعاملی در نظام بین‌الملل از منطق اقتصادی پیروی می‌کند و موضوع‌های سنتی امنیت به حاشیه رانده شده‌اند، جنگ اوکراین بار دیگر از بازگشت قدرت نظامی و رقابت‌های ژئوپلیتیک به حوزه روابط بین‌الملل خبر داد و به چرخشگاهی در تحولات ساختاری جهان تبدیل شد. در بعد نظری، جنگ اوکراین یادآور مفهوم «موازنه قوای غیرمستقیم» است که مورگنتا آن را در رقابت قدرت‌های بزرگ بر سر کشور سوم کوچک یا ضعیف و درگیری آن‌ها در سرزمین این کشور تعریف می‌کند.

جنگ اوکراین چنان گستره است و عمقی از توان افندی و پدافندی دو طرف را نشان می‌دهد که دیگر کشورها را نیز درگیر کرده و هریک را به شکل‌های مختلف به حمایت از یک طرف در برابر دیگری برانگیخته است. از این رو جنگ به واسطه صف‌آرایی‌های متقابل جنبه بین‌المللی و برد کلان یافته است. جمهوری اسلامی ایران که پیش از این براساس رویکرد «نگاه به شرق»، سیاست خارجی موازنه‌گرا در پیش گرفته بود و گسترش روابط راهبردی با مسکو را در دستور کار داشت، در برابر این جنگ موضع‌گیری کرد. پیشینه روابط راهبردی تهران و مسکو، ملاحظه‌هایی را پیش روی ایران می‌گذارد؛ از آنجا که جنگ اوکراین بین‌المللی شده، هرگونه موضع‌گیری ایران که دهه‌هاست درگیر تعارض ساختاری با نظام بین‌الملل و تحریم‌هاست، سیاست‌خارجی آن را متأثر می‌کند.

این پرسش مطرح است که جنگ اوکراین چه تأثیری بر سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران گذاشته است و آیا به سیاست خارجی متوازن می‌انجامد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که جنگ اوکراین موجب شده است ایران بر گستره جغرافیایی اقدام‌های موازنه‌ساز خود بیفزاید و به موجب آن «سیاست نگاه به شرق» را در سطح‌های جداشده (دوجانبه)، تلفیق‌شده (سه‌جانبه) و نهادی‌شده (چندجانبه) و «سیاست منطقه‌ای» را در قالب دیپلماسی ترمیمی پیش برد. هدف در این نوشتار، از یک‌سو تحلیل تأثیر جنگ اوکراین بر سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران است تا روندهای تداوم و تغییر آن را نشان دهد و چشم‌انداز این سیاست را ترسیم و نتایج آن را ارزیابی کند. از سوی دیگر، هدف این است که سیاست موازنه‌گرای ایران

را در پرتو جنگ اوکراین واکاوی نقادانه کنیم. این مهم را با استفاده از روش روندپژوهی^۱ به عنوان یکی از روش‌های پژوهش کیفی که بر رویکرد توصیفی تحلیلی مبتنی است به انجام می‌رسانیم.

روندپژوهی روشی مبتنی بر تحلیل رویدادهای متوالی در طول زمانی مشخص است تا با استخراج و تحلیل داده‌ها به صورت‌بندی روندها دست یابد. در این روش، رویدادهایی با تأثیرگذاری بسیار که روندی را شکل داده یا به نوسان وامی‌دارند، به عنوان متغیرهای مستقل برگزیده می‌شوند. روندها بر ایند رویدادهای مستمری هستند که نقطه عطف برآورد می‌شوند؛ رویدادهایی که نه تنها بر وضعیت کنونی، بلکه بر موقعیت‌های آینده نیز دلالت دارند (Gordon, 1994: 4-6). درک رویدادها به تحلیلگر علاقه‌مند به رهگیری روندی خاص امکان مطالعه نظام‌مند آثار رویدادهای مهم کنونی و آینده را می‌دهد. روندپژوهی رویدادها را در حکم داده‌های خام می‌داند و با استخراج و تحلیل رابطه میان آن‌ها نشانه‌های روندی مشخص را بازتاب می‌دهد. روند به واسطه درهم‌تنیدگی با رویداد است که معنا می‌یابد و به عنوان برآیند رویدادهای متوالی زمان‌مند تعریف می‌شود (Mohamed Ezzat Aqami, et al., 2008: 2). از این دیدگاه، جنگ اوکراین در توالی زمان‌مند رویدادهایی که بر تضاد منافع روسیه و غرب دلالت دارند، بر روند موازنه‌گرایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیر گذاشته است. بدین‌سان، روندپژوهی از تناسب لازم برای تحلیل سیاست خارجی موازنه‌گرایی ایران برخوردار است و این مهم را با اتکا به دو چارچوب نظری به انجام می‌رساند؛ نظریه «موازنه‌گرایی به عنوان الگوی سیاست خارجی» برای تبیین سیاست خارجی ایران که به بازداشتن یک قدرت بزرگ از دستیابی به موقعیت مسلط یا رویارویی با چنین موقعیتی با ائتلاف با قدرت‌های رقیب توجه دارد و نظریه نوپدید «توازن رابطه» که دربردارنده مفهوم «سیاست خارجی متوازن» برای نقد سیاست خارجی موازنه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران است.

پیشینه پژوهش

مرور پیشینه پژوهش براساس موضوع و چارچوب‌های تبیینی نظری انجام شده است. اهمیت جنگ اوکراین و آثار و پیامدهای آن سبب شده است که به موضوع پژوهشی پرتکراری تبدیل شود. پژوهش‌های نزدیک به موضوع نوشتار پیش‌رو را که از دیدگاه‌های متفاوت، جنگ اوکراین و بعضی سیاست ایران را مطالعه کرده‌اند، می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

دسته اول، منابعی که به مطالعات نظری در این زمینه پرداخته‌اند. مقاله مرشایمر (۲۰۱۴) «چرا بحران اوکراین شکست غرب است؟»، مقاله امیر خانوف (۲۰۲۱) «تحلیل جنگ اوکراین و روسیه از دیدگاه سه نظریه روابط بین‌الملل»، مقاله موریک (۲۰۲۲) «تأثیر ژئوپلیتیکی منازعه اوکراین»، مقاله مولیگان (۲۰۲۲) «فرسایش، گسیختگی و پایان نظم‌های بین‌المللی»، مقاله والت

1. Trend Impact Analysis (TIA)

(۲۰۲۲) «راهنمای نظریه‌های روابط بین‌الملل برای جنگ اوکراین»، مقاله کامیا (۲۰۲۲) «نگاه به جنگ اوکراین از دیدگاه نظریه‌های روابط بین‌الملل»، مقاله ادینگر (۲۰۲۲) «ایده‌های تهاجمی: واقع‌گرایی ساختاری، واقع‌گرایی کلاسیک و جنگ پوتین علیه اوکراین» و مقاله روحی (۱۴۰۲) «الگوی مدیریت اختلاف‌های قدرت‌های بزرگ در قرن بیست‌ویکم: از موازنه قوای مشارکتی تا موازنه قوای رقابتی» از این گروه هستند. نویسندگان به دلایل رخ دادن جنگ اوکراین و ارائه تصویر نظام بین‌الملل پساجنگ پرداخته‌اند. آن‌ها که بیشتر چرایی رخ دادن جنگ اوکراین را در رقابت قدرت جسته‌اند، از یک‌سو ساختار نظام بین‌الملل را در حال تحول دانسته‌اند و از سوی دیگر، نشانه‌های تغییر پویا بین‌المللی را بازتاب داده‌اند. از این دیدگاه، ساختار تک‌قطبی که با قاعده‌پردازی لیبرالی صورت‌بندی شده، با رقابت قدرت‌های نوپدید روبه‌رو شده و جنگ اوکراین گواهی بر این رویارویی جویی است.

دسته دوم، متن‌هایی است که آثار جنگ اوکراین بر مناطق مختلف را تبیین کرده‌اند. مقاله لیو و شو (۲۰۲۳) «منازعه روسیه و اوکراین و تغییر چشم‌انداز ژئوپلیتیک در خاورمیانه»، مقاله بیسکوپ (۲۰۲۳) «جنگ اوکراین و بازجلوه‌گری ژئوپلیتیک»، مقاله نیاکویی و رهبر (۲۰۲۱) «خاورمیانه و ایران در سیاست خارجی روسیه بعد از جنگ اوکراین»، مقاله زالای «میان‌ه‌م‌صون‌سازی و سواری مجانی: تفسیر واکنش‌های کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا به جنگ اوکراین و روسیه» و مقاله بابکین (۲۰۲۲) «تأثیر منازعه اوکراین بر روابط ایالات متحد با کشورهای خاورمیانه» از این گروه هستند. این منابع در تبیین جهت‌گیری‌های بی‌طرفانه و محتاطانه کشورهای خاورمیانه به تغییر راهبرد کلان آمریکا و تمرکز آن بر آسیای شرقی که به کاهش مسئولیت‌های امنیتی این کشور در خاورمیانه انجامیده است، اشاره کرده‌اند. نویسندگان، سیاست کشورهای خاورمیانه و خلیج فارس را براساس نظریه «مصون‌سازی راهبردی» واکاوی کرده‌اند که به موجب آن، کشورهای منطقه ضمن حفظ روابط خود با ایالات متحد، دوره جدیدی از روابط با قدرت‌های نوپدید از جمله چین و روسیه را نیز در دستور کار نهاده‌اند تا از خطرها و تهدیدهای ناشی از تحولات بین‌المللی علیه منافع خود بکاهند.

دسته سوم، منابعی که آثار جنگ اوکراین بر روابط تهران و مسکو را بررسی کرده‌اند. مقاله «تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و روسیه در سوریه» و مقاله «روابط ایران و روسیه بعد از بحران اوکراین: رابطه کاری معمولی» نوشته عزیزی (۲۰۲۲) و (۲۰۲۳)، مقاله «مشارکت ایران و روسیه در جهان چندقطبی» نوشته ترمه (۲۰۲۲)، مقاله «آیا می‌توان همگرایی روسیه و ایران را متوقف کرد؟» نوشته واتانکا و دیوسالار (۲۰۲۳) و مقاله «موضع و راهبرد سیاست‌خارجی ایران در بحران اوکراین (۲۴ فوریه ۲۰۲۲)» نوشته سجادی (۱۴۰۱) از این منابع هستند. نویسندگان بر این باورند که جنگ اوکراین به نوبه خود دشواره‌ای فراروی سیاست خارجی ایران از نظر کاربست موضعی متناسب با منافع ملی خود گذاشته است. آن‌ها این جنگ را

تهدید و فرصت برای ایران می‌بینند و با برجسته‌کردن تهدید غرب برای ایران و روسیه، جنگ را در گسترش همکاری‌های آن‌ها به‌ویژه در موضوع‌های نظامی و امنیتی مؤثر می‌دانند. در این نوشتار همسان با موضوع، تمرکز تحلیلی بر آثار جنگ اوکراین بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. رهیافت مطالعاتی، این نوشتار را از سایر پژوهش‌ها متفاوت می‌کند؛ زیرا به جای پرداختن صرف به تبیین نظری جنگ اوکراین، به واکاوی آثار جنگ اوکراین بر سیاست خارجی ایران می‌پردازیم و از چارچوب نظری «موازنه‌گرایی» به‌منابۀ الگوی سیاست خارجی ایران برای تبیین و چارچوب مفهومی «سیاست خارجی متوازن» برای ارزیابی و نقد آن بهره می‌گیریم.

چارچوب نظری

الف) چارچوب نظری سیاست خارجی موازنه‌گرا

هنگام رویارویی با انبوه نظریه‌های خرد و کلان سیاست خارجی، آنچه در کاربست یک نظریه اهمیت می‌یابد، تناسب آن با موضوع مورد مطالعه است. رویکرد نظری این نوشتار علاوه بر تبیین سیاست خارجی ایران، ارزیابی و نقد ضمنی مبتنی بر نتایج سیاست است. از میان نظریه‌های موجود، «موازنه‌گرایی به‌عنوان الگوی سیاست خارجی» که از بعد نظری ریشه در سنت واقع‌گرایی دارد و از بعد عملی در راهبردهای دوران جنگ سرد مصداق می‌یابد، با منطق سیاست خارجی ایران تناسب بیشتری دارد. در این چارچوب، جنگ اوکراین متغیر مستقلی است که آثار و نشانه‌های آن در دامنه‌دارترکردن سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران تبیین می‌شود.

موازنه قوا هم به‌منزله الگوی سیاست خارجی و هم به‌منزله گونه ساختاری نظام بین‌الملل در واقع‌گرایی کلاسیک ریشه دارد. موازنه قوا در اندیشه مورگنتا به‌عنوان وضعیت واقعی امور که در آن قدرت به‌شکل تقریباً برابر میان چند دولت توزیع شده، تعریف می‌شود. از این دیدگاه، موازنه قوا راهبرد سیاست خارجی کشورهای حاکمیت‌دار است که جلوگیری از تسلط یک دولت یا یک اتحاد نظامی را دنبال می‌کند (Morgenthau, 2005: 286) و به‌موجب آن، هیچ کشوری به‌صورت فردی یا جمعی به موقعیت هژمونیک دست نمی‌یابد که قواعد رفتاری دیگر کشورها را تعیین کند (Griffiths et al., 2008: 17-18). کشورها قدرت رقیبان خود را پایش می‌کنند تا افزایش قدرتشان به تهدید علیه امنیت، استقلال و بقای دیگران تبدیل نشود (Morgenthau, 2005: 287-295). بنابراین، امنیت کشورها در گروه شیوه توزیع قدرت در سطح بین‌المللی است. از دیدگاه واقع‌گرایی ساختاری، موازنه قوا به راهبرد کشورهای رقیب گفته می‌شود که به‌صورت فردی یا جمعی بر ضد قدرت برتر موازنه‌سازی (درون‌گرا یا برون‌گرا) می‌کنند تا با ارتقای موقعیت قدرت نسبی در برابر قدرت برتر به تأمین و تضمین امنیت، بقا و حاکمیت خویش در ساختار «آناشیک» بین‌المللی برسند. واقع‌گرایی ساختاری

اقتضای موازنه‌سازی (برون‌گرا) به‌مثابه راهبرد برای کشورهای کوچک‌تر را دارد، کشورهایی که مایل (نه توانا) به موازنه‌سازی در برابر هژمون هستند (Mearsheimer, 2001: 403). بنابراین، هدف راهبرد موازنه‌سازی تقویت قدرت نسبی کشور ضعیف‌تر یا تهدیدکننده است تا کشور قدرتمند را از تسلط بر خود و نظام بین‌الملل یا کشور تهدیدکننده را از عملی‌سازی تهدید خود بازدارد یا در صورت عملی‌شدن و شروع جنگ از شکست خود و پیروزی رقیب جلوگیری کند (King, 2011: 361).

ب) چارچوب مفهومی سیاست خارجی متوازن

برخلاف سیاست خارجی موازنه‌گرا که مبانی آن به نظریه‌های واقع‌گرایی بازمی‌گردد و تبیین‌کننده سیاست قدرت دوران جنگ سرد است، سیاست خارجی متوازن گروه گسترده‌تری از کشورها و موضوع‌ها را دربرمی‌گیرد. با اینکه این مفهوم هنوز به صورت‌بندی نظری درنیامده، صاحب‌نظرانی با نقد موازنه‌گرایی به‌عنوان الگوی تبیین‌گر سیاست خارجی قدرت‌های بزرگ، به‌دنبال چارچوب مفهومی بدیل برای تبیین سیاست خارجی کشورهای کوچک و قدرت‌های متوسط و میانی هستند. این چارچوب مفهومی، سیاست خارجی متوازن است که بر مبنای دو عنصر اساسی شکل می‌گیرد:

نخست، توازن موضوع است؛ به‌معنای کاربست هم‌تراز و متناظر مؤلفه‌های مختلف قدرت در حوزه‌های موضوعی گوناگون، به‌گونه‌ای که هم کاربرد نیروی نظامی به‌منظور بازدارندگی یا شکست دشمنان را دربرگیرد و هم کاربرد ابزارهای غیر نظامی را شامل شود تا همه هدف‌های اصلی سیاست خارجی تحقق یابند (Press & Valentino, 2006: 40). ضرورت این عنصر به آنجا بازمی‌گردد که موقعیت و جایگاه هر کشور در نظام بین‌الملل و حوزه منافع ملی آن تابعی از سطح و میزان قدرت ملی است. قدرت مقوله‌ای چندوجهی است که از عناصر گوناگونی تشکیل شده است و همین ویژگی کشورها را وادار می‌کند توازن موضوع‌های قدرت را در شمار الزام‌های راهبردی سیاست خارجی خود قرار دهند.

دوم، توازن رابطه^۱ است، به‌معنای تنوع‌بخشی به روابط با بازیگران مختلف بین‌المللی. در این چارچوب، رابطه به‌عنوان فرایند ساختار متقابل ترسیم می‌شود که بازتولیدکننده شباهت‌ها است. این گزاره بیان می‌کند که چرا و چگونه دولت‌ها به‌عنوان بازیگران مربوط به یکدیگر به‌طور اجتناب‌ناپذیری راهبرد خویشتن‌داری (نه به‌ضرورت خودیاری) را برای پیوستن به شبکه‌ای از روابط پایدار و بلندمدت دنبال می‌کنند. دولت‌های مربوط به یکدیگر از پیامدهای آنارشی و بی‌نظمی به‌واسطه تثبیت روابط متعدد بلندمدت بر مبنای خویشتن‌داری اجتناب می‌کنند. بنابراین، خویشتن‌داری راهبردی عقلانی برآورد می‌شود و سیاست خارجی در اینجا نه بر ارزیابی قدرت نسبی، بلکه بر پایداری رابطه بلندمدت مبتنی است. بر این اساس، توازن

رابطه تصویری از شباهت و تناظر منافع میان بازیگران دولتی ترسیم می‌کند، دو طرف را به برابری هستی‌شناختی می‌رساند و تقارن‌نداشتن قدرت آن‌ها را خنثی می‌کند. در این شرایط، راهبرد کلان دولت‌ها برقراری روابط متعدد بین‌المللی است (Shih et al., 2019: 18: 57). در جمع‌بندی کلی، موازنه‌سازی به‌عنوان الگوی سیاست خارجی جمهوری اسلامی از نوع برون‌گراست که در قالب اتحاد و ائتلاف در برابر قدرت برتر امتیاز می‌یابد. در این نوشتار، حمله روسیه به اوکراین به‌عنوان متغیر مستقلی که ساختار تک‌قطبی نظام بین‌الملل را نشانه رفته، متناظر با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. بر این اساس، با تبیین رویکرد و موضع ایران در برابر جنگ اوکراین نشان داده می‌شود که موازنه‌گرایی در سیاست خارجی ایران مانند گذشته ادامه یافته و قدرت‌های نوپدید بیش از پیش در کانون جهت‌گیری‌های آن قرار گرفته‌اند. سرانجام نیز میزان تناسب این راهبرد جنگ سردی با شرایط پساجنگ سرد و سیاست خارجی متوازن استنتاج می‌شود.

ماهیت جنگ اوکراین از دیدگاه ایران

چارچوب تحلیلی سیاست خارجی ایران در مورد جنگ اوکراین با استدلال واقع‌گرایی که «معمای امنیت نظام تک‌قطبی روسیه را به نگرانی امنیتی و رقابت قدرت وامی‌دارد» (Walt, 2022) هم‌نواست. ایران بنا بر رویکرد تجدیدنظرطلبانه بین‌المللی، با تأکید بر کلان‌روندهایی چون خیزش قدرت‌های نوپدید و بازتوزیع قدرت بین‌المللی، گفتمان سیاسی‌اش را بر افول جایگاه آمریکا، اجتناب‌ناپذیری تحولات ساختاری شرق محور بین‌المللی و تکوین نظم جهانی غیرغربی متمرکز کرده است. از این دیدگاه، جنگ اوکراین نشانه پایان نظام تک‌قطبی برآورد می‌شود (Azizi, 2023)، زیرا واشینگتن در متقاعدسازی متحدان سنتی خود در خاورمیانه و سایر مناطق (جز اروپا) برای کاربست فشارهای دیپلماتیک و اقتصادی بر روسیه ناکام بوده است که افول نقش هژمونیک آمریکا را بازتاب می‌دهد (Heiran-nia, 2023). همان‌گونه که این دیدگاه جنگ اوکراین را دارای سرشت ضد هژمونیک و کارکرد تسریع افول موقعیت بین‌المللی مسلط آمریکا می‌داند، ایران نیز آن را نشانه «انتقال قدرت از غرب به شرق» و «بازگشت ژئوپلیتیک» دانسته و نظم بین‌المللی پساجنگ اوکراین را نظاره‌گر زوال نظم جهانی لیبرالی می‌پندارد (Lehne, 2023). بدین ترتیب، جنگ اوکراین بر سود مشترک سیاسی تهران و مسکو و پکن دلالت دارد که همان هم‌آوردطلبی در برابر جایگاه هژمونیک آمریکاست. بنا بر چنین روایتی که بر بازگشت‌ناپذیری روندها و پیامدهای جنگ اوکراین دلالت دارد، دولت‌مردان ایران به گسترش روابط دوجانبه و چندجانبه با قدرت‌های در حال رشد تلاش دارند. براساس این رویکرد، نظم در حال گذار بین‌المللی به قدرت‌های نوپدید همچون روسیه و چین امکان نقش‌آفرینی مؤثرتر و نفوذگذاری گسترده‌تر در سطح جهانی می‌دهد. نتیجه اینکه موقعیت هژمون مستقر به چالش کشیده می‌شود و ایران با بهره‌برداری از فرصت نقش‌آفرینی راهبردی قاطع‌تر می‌تواند حوزه نفوذش را گسترش دهد.

موضع ایران در برابر جنگ اوکراین

موضع ایران در برابر جنگ اوکراین بر «احتیاط راهبردی» مبتنی است که ریشه آن را مخالفت با جنگ، پرهیز از محکوم‌کردن عملیات نظامی روسیه، همراهی با حقانیت راهبردی و مسئولیت‌نداشتن مسکو و در برابر، مسئول‌پنداری غرب تشکیل می‌دهد. سیاست‌گذاران ایرانی حمله روسیه به اوکراین را نشانه سیاست خارجی اقدام‌محور مسکو در برابر هژمونی آمریکا و تهدید گسترش ناتو تفسیر می‌کنند. از این دیدگاه، موضع ایران با باور دیرینه تحلیل‌گرانی که مداخله روسیه در اوکراین و پیوسته‌سازی کریمه در سال ۲۰۱۴ را واکنش مستقیم به گسترش ناتو در حوزه خارج نزدیک می‌دانستند، هم‌نواست. از بعد نظری، موضع ایران همسان با واقع‌گرایی است؛ همان‌گونه که مرشایمر^۱ و والت^۲ گفتند «گسترش ناتو به شرق به رهبری ایالات متحد عامل شکل‌گیری جنگ کنونی است» (Kamiya, 2022). همچنین، بحران اوکراین به‌عنوان بی‌سابقه‌ترین تنش‌ها میان روسیه و اتحادیه اروپا پس از جنگ سرد بروز کرد (Kolaee and Fazeli, 2021: 281). رئیس‌جمهور ایران نیز در تماس با پوتین گفت «نگرانی‌های امنیتی روسیه در مورد فعالیت‌های بی‌ثبات‌کننده آمریکا و ناتو را درک می‌کند. گسترش ناتو تهدیدی جدی برای ثبات و امنیت کشورهای مستقل در مناطق مختلف است». با وجود این، تهران به موج محکومیت بین‌المللی علیه روسیه نیویست، اما از حمله به اوکراین نیز حمایت آشکار نکرد. موضع ایران بر مبنای «احتیاط راهبردی» در جریان محکوم‌نکردن و حمایت‌نکردن در برابر تهاجم روسیه جای می‌گیرد. ایران برای محکوم‌نکردن حمله روسیه به اوکراین دلایل کافی دارد:

اول اینکه، ایران در ده سال گذشته در چند جبهه (مذاکرات هسته‌ای، تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی) با غرب درگیر بوده و در برابر، روابط با مسکو را گسترش داده است. براساس گزارش‌های رسمی، حجم مبادلات تجاری ایران و روسیه در سال ۲۰۲۱ رکورد تاریخی را ثبت کرد و به حدود ۴ میلیارد دلار رسید که نسبت به سال ۲۰۲۰، میزان ۴۸۹ درصد افزایش داشت. تهران اعلام کرده‌اند که این رقم را به ۲۰ میلیارد دلار خواهد رساند. در این زمینه، در سال ۲۰۱۹ ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، برای ایجاد منطقه آزاد تجاری توافق موقت امضا کردند که گامی در جهت عضویت کامل ایران در این اتحادیه برآورد می‌شود. از زمان خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ تهران به توسعه روابط با مسکو و پکن در چارچوب سیاست نگاه به شرق مصمم‌تر شده است. همکاری ایران و روسیه در سوریه نمونه‌ای از روابط نزدیک‌تر تهران و مسکوست (Azizi, 2022).

دوم اینکه، در شرایطی که ایران درگیر مناقشه با غرب به‌ویژه بر سر پرونده هسته‌ای و ابهام مذاکرات هسته‌ای است، هم‌سویی قدرت‌های نوپدید از جمله مسکو در حمایت بین‌المللی از

1. John Mearsheimer
2. Stephen Walt

ایران در نهادهایی مانند شورای امنیت سازمان ملل درحالی که آمریکا بر تحریم‌ها می‌افزاید (Caner et al., 2022)، ایران را از محکوم کردن اقدام نظامی روسیه باز می‌دارد. ایران دلایلی برای علنی حمایت نکردن از اقدام نظامی روسیه دارد:

۱. ایران نیز همانند روسیه سیطره‌جویی و پیشروی ناتو به شرق را تهدیدی علیه مرزهای شمالی خود می‌داند، اما براساس محاسبه عقلایی و منفعت‌محور تمایلی به صف‌آرایی و درگیری در جبهه جدید ندارد.

۲. تحریک نکردن متخاصمان به دستکاری امنیتی مناطق مرزی چندقومی در اولویت سیاست امنیتی ایران جای دارد. ترکیب جمعیتی استان‌های مرزی ممکن است زمینه سوءاستفاده دولت‌های متخاصم از شکاف‌های قومی علیه یکپارچگی سرزمینی کشور شود. در صورت حمایت ایران از روسیه، تحریک تمایلات قوم‌گرایانه در استان‌های مرزی محتمل خواهد بود. بنابراین، اگرچه ایران حمله روسیه را محکوم نمی‌کند، سرزمین‌های تصرف‌شده از سوی مسکو را نیز به رسمیت نمی‌شناسد. این رویکرد را می‌توان در موضع ایران نسبت به پیوسته‌سازی کریمه دید که هیچ‌گاه آن را به رسمیت نشناخت. بنابراین، ایران مانند چین و هند به قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل با درون‌مایه «اظهار تأسف از حمله به اوکراین و حمایت نکردن از روسیه» رأی ممتنع داد (Azizi, 2022). به‌طور کلی، مواضع سیاست خارجی ایران در برابر بحران اوکراین دو بخش می‌شود:

- موضع‌گیری در مورد منشأ و عوامل بروز جنگ، موضعی که بر سیاست بحران‌سازی آمریکا و گسترش‌گرایی ناتو به شرق تا مرزهای روسیه تأکید دارد.
- موضع‌گیری در مورد پایان جنگ، موضعی که بر آتش‌بس، توقف جنگ و دستیابی به راه‌حل سیاسی و مسالمت‌آمیز تأکید دارد.

دلالت‌های موازنه‌گرایی در سیاست خارجی ایران

با شروع جنگ اوکراین به‌عنوان بازتاب نظم بین‌المللی در حال گذار، ایران الگویی از موازنه‌گرایی در پیش گرفته است که بر «تداوم همراه با تعمیق» روابط آسیایی و «تغییر همراه با ترمیم» روابط منطقه‌ای در سطح‌ها و لایه‌های زیر دلالت دارد:

الف) تعمیق روابط با قدرت‌های نوپدید

برآورد جنگ اوکراین به‌عنوان نشانه بازگشت‌پذیری رقابت ژئوپلیتیک قدرت‌ها در بستر بازتوزیع قدرت جهانی سبب شده تا ایران توسعه روابط با قدرت‌های نوپدید را برگزیند. از این دیدگاه، جنگ اوکراین نقطه عطف نظام بین‌الملل و آغازکننده دوره «پساآمریکایی» خواهد بود که در آن کانون ثروت و قدرت از انحصار جهان غرب خارج شده و قدرت‌های نوپدید غیر غربی نیز در جایگاه رهبری جهان خواهند نشست. برپایه چنین ادراکی، ایران نقش‌آفرینی مؤثر در نظم جدید را مستلزم گسترش روابط با این قدرت‌ها می‌داند؛ قدرت‌هایی که در

چارچوب نظم چندقطبی، اتحاد گسترده‌ای را علیه هژمونی آمریکا رهبری می‌کنند. جنگ اوکراین این گرایش‌ها را تقویت کرده است؛ به گونه‌ای که روسیه در نتیجه تحریم‌های غرب با منافع راهبردی چین هم‌سو می‌شود و چین نیز در رویارویی و رقابت با ایالات متحد، روسیه را در کنار خود نگاه می‌دارد (Lehne, 2023).

در این بستر، ایران دورنمایی از تعمیق روابط با قدرت‌های نوپدید را در قالب «سیاست نگاه به شرق» ترسیم کرده است. موضع‌گیری میانی و محتاطانه پکن مبنی بر دوری از محکوم‌کردن اقدام نظامی مسکو بسیاری را بر آن داشته تا از همگرایی سیاسی و امنیتی این دو در قالب یک محور راهبردی سخن بگویند و بر نقش آن در معادلات آینده جهان تأکید کنند. مسکو و پکن کانون‌های سیاست موازنه‌گرای «نگاه به شرق» هستند و از این‌رو، ایران فرصتی فراروی خود می‌بیند که از امکان تبدیل این محور به «مثلث راهبردی» حکایت دارد. تأثیر درگیری نظامی گسترده مسکو در اوکراین این بود که تهران نوعی جدایی میان دو قدرت نوپدید به‌عنوان شریک‌های اصلی خود قائل شده و سیاست «نگاه به شرق تقسیم‌بندی‌شده» را طراحی کرده است. در این صورت‌بندی موازنه‌گرا، روسیه به‌عنوان اصلی‌ترین شریک نظامی و امنیتی و چین به‌منزله اصلی‌ترین شریک اقتصادی و تجاری برای ایران خواهند بود (Azizi, 2022-2023).

ب) تحکیم روابط راهبردی و امنیتی با روسیه

پیش از جنگ اوکراین، دو رویداد (جنگ سوریه و خروج آمریکا از برجام) به‌عنوان پیشران‌های همکاری راهبردی ایران و روسیه عمل کردند. جنگ اوکراین فصل جدیدی در روابط دوجانبه تهران و مسکو گشود؛ تهران به‌عنوان یکی از ثابت‌قدم‌ترین متحدان مسکو پدیدار و روسیه به گسترش روابط راهبردی با ایران برانگیخته شد. تمایل متقابل تهران و مسکو به روابط راهبردی نشان می‌دهد که دو کشور در سیاست خارجی خود نسبت به یکدیگر نه‌تنها تجدیدنظر نکرده‌اند، بلکه تحکیم مشارکت راهبردی را برگزیده‌اند (Geranmayeh & Grajewski, 2023)؛ به گونه‌ای که مسکو از تهران در موضوع‌هایی چون توافق هسته‌ای و منافع منطقه‌ای حمایت سیاسی می‌کند تا حمایت سیاسی و دیپلماتیک تهران را در مجامع بین‌المللی به‌دست آورد (Biscop, 2023).

روابط راهبردی تهران و مسکو به مقابله با هژمونی آمریکا، مبادله سامانه‌های تسلیحاتی و تشریک مساعی در دوزدن تحریم‌ها توجه دارد. در شرایطی که «رقابت‌های روسیه با آمریکا در مسائل راهبردی به هجومی‌تر شدن سیاست خارجی روسیه تا مرز یک جنگ بزرگ اروپایی و پیگیری یک سیاست شرق‌گرایانه‌تر منجر شده» (Karamai & Sourtchi, 2017: 295)، آمریکاستیزی ایران برای روسیه اهمیت راهبردی یافته و به بیانی، ایران در حکم روسیه سفید جنوبی برای روسیه است (Sariolghalam, 2023). از سویی، به‌باور تهران حتی در صورت

توافق هسته‌ای و با وجود پایان تحریم‌های تسلیحاتی بین‌المللی در سال ۲۰۲۰، کشورهای غربی حاضر به همکاری نظامی با ایران نیستند. در حالی که مسکو به همراه پکن از مخالفان تمديد تحریم تسلیحاتی تهران بودند. مسکو به عنوان دومین صادرکننده تسلیحات جهان در سال ۲۰۲۲، بالغ بر ۲۰ درصد صادرات خود را روانه خاورمیانه کرد و کشورهای منطقه دومین خریداران آن بودند. بنابراین، همکاری با روسیه در کنار تلاش برای توسعه فناوری نظامی بومی، ارکان اصلی راهبردی ایران برای ارتقای نیروهای مسلح بوده و امکان توسعه قابلیت‌های نظامی پیشرفته را برای ایران فراهم می‌کند (Azizi, 2023). ایران انتظار دارد ۲۴ فروند جنگنده سوخو ۳۵ را علاوه بر سامانه دفاعی اس-۴۰۰ از روسیه دریافت کند. بنابراین، مشارکت نظامی و روابط راهبردی تهران و مسکو که در جنگ سوریه توسعه یافت، در جنگ اوکراین محکم‌تر شد؛ رابطه‌ای که به تقویت توان موازنه‌سازی ایران در برابر آمریکا و اسرائیل می‌انجامد. در شرایطی که اسرائیل «آیین پیرامونی» را علاوه بر کشورهای غیر عرب منطقه به قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی گسترش داده و عادی‌سازی روابط با همسایگان عرب ایران را در پیش گرفته، موقعیت آمریکا در برابر ایران تقویت می‌شود. بنابراین، نزدیکی به مسکو نه تنها موجب دستیابی ایران به تجهیزات نظامی می‌شود، بلکه به حفظ موقعیت آن در موازنه منطقه‌ای نیز کمک می‌کند (Sariolghalam, 2023). حمایت روسیه از نیروی هوایی ایران توان موازنه‌سازی آن را در برابر آمریکا و متحدانش در خاورمیانه تقویت می‌کند. کمک‌های ایران نیز در دستیابی مسکو به هدف‌هایش در اروپا و اوکراین مؤثر خواهد بود (Carl, 2022: 4).

علاوه بر این، جنگ اوکراین که به تحریم روسیه انجامید، این کشور را به برابری با ایران رساند و دو کشور را در انزوای اقتصادی به اتحاد کشاند (Saleh, 2022). زیست‌تحریمی ایران، روس‌ها را برانگیخت تا به بهبود روابط اقتصادی با ایران اقدام کنند. مبادله‌های اقتصادی تهران و مسکو همواره با موانعی چون نبود زیرساخت حمل‌ونقل، تحریم پیوندهای مالی و رقابت بر سر انرژی روبه‌رو بوده است. به دنبال فشارهای ناشی از جنگ، ایران و روسیه تلاش کرده‌اند با همکاری در حوزه‌های اصلی چون تجارت، مبادله‌های بانکی و دلارزدایی، انرژی و ترانزیت بر این موانع غلبه کنند (Geranmayeh & Grajewski, 2023).

جنگ اوکراین، روسیه را به تجدیدنظر در اولویت‌ها در حوزه ارتباطات اقتصادی و راه‌گذرهای ترانزیتی واداشته؛ به گونه‌ای که راه‌گذر شمال جنوب را کوتاه‌ترین و به‌صرفه‌ترین مسیر دسترسی به بازارهای جدید و راهی برای دورزدن تحریم‌ها می‌داند (Siddiqui, 2023). راه‌اندازی این راه‌گذر می‌تواند موقعیت ایران را در شبکه جهانی ترانزیت بهبود بخشد و آسیب‌پذیری آن را در برابر تحریم‌ها کاهش دهد. همچنین، دو کشور قرارداد همکاری در زمینه انرژی به ارزش حدود ۴۰ میلیارد دلار امضا کرده‌اند (Liu, 2023). این ملاحظه‌ها که در راستای موازنه‌گرایی در برابر آمریکا و خنثی کردن تحریم‌ها تبیین می‌شوند، به ایران و روسیه برای توسعه روابط راهبردی انگیزه کافی می‌دهند. با وجود این، باید گفت ایران برای روسیه

همکاری مهم در برخی حوزه‌های منطقه‌ای محسوب می‌شود که خواستار نوعی همگرایی گزینشی است، اما روسیه برای ایران فراتر از یک همکار منطقه‌ای است (Rasooli Saniabadi, 2023: 195).

پ) تحکیم مشارکت اقتصادی و تجاری با چین

جمهوری اسلامی بر این باور است که جنگ اوکراین راه را برای نقش‌آفرینی فعال‌تر و مؤثرتر چین در عرصه بین‌المللی هموار می‌کند و جایگاه آن را در گذار از نظم هژمونیک به نظم جدید ارتقا می‌دهد. خیزش چین سبب شده این کشور به موقعیت برابری قدرت با ایالات متحده بسیار نزدیک شود و شکاف قدرت را کاهش دهد. بنابراین، نظم جدیدی برپایه رقابت و تنش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک میان دو قطب شکل می‌گیرد. در فضای نقش‌آفرینی جهانی گسترده است که چین به طرح صلح ۱۲ ماده‌ای به‌عنوان چارچوب حل و فصل سیاسی منازعه روسیه و اوکراین اقدام کرده است. چین بر شکل‌دهی به نظم جدید اقتصاد بین‌الملل متمرکز شده است. این کشور با ابتکار یک کمربند و یک راه می‌کوشد شبکه دسترسی جهان‌شمولی ایجاد کند و نظم اقتصادی جدیدی ایجاد کند. اوکراین به‌واسطه موقعیت بینامنطقه‌ای اروپایی و آسیایی که «دروازه ورود به اروپا» تلقی می‌شود، در این ابتکار موقعیت راهبردی دارد. حال اینکه حمله روسیه ارکان و هدف‌های این طرح را به چالش می‌کشد (Mendez et al., 2022: 1).

یکی از سکوه‌های همکاری ابتکار یک کمربند و یک راه، ۱۷+۱ متشکل از چین و شانزده کشور اروپای مرکزی و شرقی است که چشم‌انداز آن به‌واسطه تخریب زیرساخت‌های اوکراین روشن نیست. بنابراین، پکن ناگزیر است از راه‌گذر روسیه و اروپا و از جغرافیای روسیه و اوکراین برای پیشبرد این ابتکار صرف‌نظر کند، راه‌گذر آسیای مرکزی و آسیای غربی^۱ را برجسته کند و به‌واسطه ترانزیت از مسیر آسیای مرکزی، خزر، ایران و ترکیه به اروپا برسد. در این صورت، چینی‌ها رویکرد جدی‌تری نسبت به جایگاه ترانزیتی ایران در این ابتکار به‌کار می‌گیرند. مرکزیت جغرافیای ایران برای چین و جذابیت نفت و گاز بدون تحریم آن می‌تواند نقش ژئواکونومیک ایران را تقویت کند. به‌علاوه، باید به راه‌گذر اقتصادی چین و پاکستان^۲ به‌عنوان مهم‌ترین طرح ابتکار یک کمربند و یک راه اشاره کرد که علاوه بر اقیانوس هند می‌تواند به ایران و ترکیه نیز از مسیر جاده و ریل (خط آهن اسلام‌آباد، تهران و استانبول) متصل شود. بنابراین، چین گزینه همگرایی راه‌گذرهای چین و پاکستان، آسیای مرکزی و آسیای غربی و تقویت ارتباطات چین، پاکستان و ایران را برای دسترسی زمینی به اروپا پیش‌رو دارد (Forough, 2022). افزون بر این، تهران و پکن توافق جامع مشارکت راهبردی امضا کرده‌اند.

^۱. The Central Asia-West Asia (CAWA) Corridor

^۲. China-Pakistan Economic Corridor (CPEC)

به‌علاوه، به‌دنبال بحران انرژی ناشی از جنگ اوکراین، نقش کشورهای صادرکننده انرژی در سیاست کلان چین اهمیت بیشتری یافته است. ایران یکی از بزرگ‌ترین دارندگان ذخائر انرژی و از کنشگران اصلی خاورمیانه است و چین جایگاه دومین اقتصاد بزرگ جهان را در اختیار دارد (Global Times, 2023). این ملاحظه‌ها، دورنمایی از تقویت همکاری‌های اقتصادی ایران و چین ارائه می‌کند که بر منطق موازنه‌گرایی ضد غربی سیاست خارجی جمهوری اسلامی استوار است.

ت) تشکیل مثلث راهبردی تهران، مسکو و پکن

جنگ اوکراین به رقابت‌های ژئوپلیتیک قدرت‌های نوپدید و مستقر عمق بیشتری بخشیده و «موازنه قوای رقابتی» (Ruohi, 2023: 176) را به الگوی تعاملی آن‌ها تبدیل کرده است. این روند می‌تواند انگیزه‌ای برای همکاری چین و روسیه در اروپا و آسیای شرقی فراهم کند. به‌علاوه، جنگ به قدرت‌های میانی^۱ مانند ایران نیز توان مانور بین‌المللی بیشتری داده و آن را در مخالفت با هژمونی آمریکا با روسیه و چین همراه کرده است.

پیش از جنگ اوکراین نیز رابطه این سه کشور با آمریکا طیفی از تنش تا منازعه را دربرمی‌گرفت و آن‌ها بارها بر جهان چندقطبی، نارضایتی از یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و مخالفت با تحریم‌ها تأکید می‌کردند. این تمایل که بعد از خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ و تحریم‌های ضد ایرانی آشکارتر شد، به‌واسطه جنگ اوکراین شدت یافت. به‌دنبال جنگ، چین، روسیه و ایران همکاری‌ها در حوزه‌های مختلف اقتصادی، نظامی و سیاسی را گسترش داده‌اند. رشد پیوندهای سه‌جانبه توأم با ناخشنودی مشترک از یک‌جانبه‌گرایی آمریکا به تقویت رفتارهای موازنه‌ساز انجامیده است (Papageorgiou et al., 2023: 66-67). سیاست «نگاه به شرق» پس از جنگ اوکراین بر تبدیل محور مسکو و پکن به مثلث مسکو، پکن و تهران متمرکز شده است. اگرچه صحبت درباره تشکیل چنین مثلثی زود هنگام به‌نظر می‌رسد، اما جنگ اوکراین این سه کشور را به توسعه همکاری‌های سه‌جانبه نزدیک‌تر کرده است. در پس این مثلث، «نیروهای محرکه‌ای هستند که این سه کشور را کنار هم قرار داده‌اند؛ گسترش ناتو به شرق، تحریم‌های ضد روسی و ضد ایرانی، جنگ تجاری آمریکا و چین» (Papageorgiou et al., 2023: 65) و حمایت آمریکا از تایوان مهم‌ترین این نیروها هستند.

انگیزه ایران از سه‌جانبه‌گرایی راهبردی این است که ضمن حل مشکلات سیاست خارجی به‌ویژه تحریم‌ها، در آینده بلندمدت جایگاه بین‌المللی مطلوبی بیابند. ایران پس از سال‌ها مناقشه و مذاکره با غرب دریافته که منافع و نقش منطقه‌ای آن در نظم بین‌المللی کنونی با چالش‌هایی روبه‌روست. اینک که نشانه‌های تغییر در نظم بین‌المللی پیدا شده، ایران فرصتی برای نقش‌آفرینی در ایجاد نظم بین‌المللی و تأمین منافع خود تصور می‌کند (Therme, 2022).

از این دیدگاه، جنگ اوکراین نشانه‌گذار از نظم امریکایی است که طی آن روسیه و چین به‌عنوان بازیگران سرعت‌بخش و بازی‌ساز، قدرت‌های نظم جایگزین می‌باشند؛ چین بهترین موقعیت را در بازشکل‌دهی نظم جهانی کنونی دارد (Kou, 2022). درحالی‌که آمریکا درگیر ایران است، چین و روسیه برای تضعیف نظم جهانی آمریکامحور با ایران همکاری می‌کنند (Clark & Doran, 2022).

تعمیق روابط نهادی بین‌المللی

موازنه‌سازی برون‌گرای نهادی به‌معنای مقابله با تهدیدها با بهره‌برداری از ظرفیت نهادهاست. ایران در نظام بین‌الملل در حال گذار که جنگ اوکراین چرخشگاه آن محسوب می‌شود، گسترش روابط با نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای ضد هژمون یا مشارکت در تأسیس چنین نهادهایی را در دستور کار سیاست خارجی قرار داده است.

الف) عضویت در سازمان همکاری شانگهای

ایران براساس مشارکت‌گرایی در نهادهای بین‌المللی غیر غربی، به عضویت سازمان همکاری شانگهای درآمد. اهمیت عضویت برای ایران به‌دلیل قابلیت‌های موازنه‌ساز این نهاد است:

۱. این سازمان مرکز کلان‌راه ابریشم نوین است که هدف اصلی آن غیر از انگیزه‌های اقتصادی، هدف‌های ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک برای به‌زیرکشاندن هژمونی آمریکا و جایگزینی نظم نوین جهانی به رهبری چین است (Raesinejad & Berenji, 2022: 121).

۲. این سازمان بازتاب افزایش همکاری امنیتی روسیه و چین به‌عنوان منتقدان نظام تک‌قطبی است.

۳. عضو نبودن آمریکا بر اهمیت سازمان به‌عنوان نماد نظم پساآمریکایی می‌افزاید.

۴. به‌واسطهٔ مجاورت جغرافیایی با اروپا، سازمان اهمیت ویژه‌ای در دورنمای امنیتی اروپا دارد.

۵. حضور هند به‌عنوان قدرت در حال رشد همسو با غرب نشان‌دهندهٔ تمایل کشورهای غیر غربی برای نقش‌آفرینی در نظم بین‌الملل پساآمریکایی است.

۶. این سازمان بخش اعظم گروه‌بندی هسته‌ای را دربرمی‌گیرد.

۷. بزرگ‌ترین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی و مسیرهای انتقال انرژی در اختیار

اعضای این سازمان است (Jafari, 2017: 169-170).

۸. کشورهای عضو حدود ۳۰ درصد تولید ناخالص داخلی و ۴۰ درصد جمعیت جهان را

به خود اختصاص می‌دهند.

۹. چندجانبه‌گرایی تجارت با اعضای سازمان به بهره‌برداری بهینهٔ اعضا از موقعیت

ژئوپلیتیک خود می‌انجامد (Ansarinasab & Bidmal, 2023: 122).

افزون بر این، موضع‌گیری اعضای سازمان در برابر جنگ اوکراین که با محکوم‌نکردن روسیه و امتناع از رأی‌دادن به قطعنامه‌های ضد روسی سازمان ملل همراه بوده، اهمیت سیاسی زیادی دارد.

برپایه این ظرفیت‌ها، سازمان همکاری شانگهای بر اشکال جدید موازنه قوای بین‌المللی تأثیر می‌گذارد. با وجود این، سیاست‌های این سازمان نشان می‌دهد که اعضا تمایلی ندارند روابط خود با کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا را در قالب بازی با حاصل جمع صفر تعریف کنند. از دیدگاه جمهوری اسلامی عضویت در این سازمان به دلیل توانمندی ژئوپلیتیکی آن در چالش علیه آمریکا و موازنه‌سازی بین‌المللی اهمیت می‌یابد (Therme, 2022). با وجود تنوع اعضا و حضور کشورهای هم‌سو با غرب، می‌توان گفت هدف این سازمان به اعتبار چین، روسیه و ایران موازنه‌سازی در برابر نظم آمریکایی به وسیله «نظم آسیایی» است؛ نظمی که کل ساختار بین‌المللی را تهدید نمی‌کند، اما مروج چندجانبه‌گرایی، مداخله‌نکردن و احترام به حاکمیت ملی است. این کارکرد با نمایان شدن افق ساختار شکنانه بین‌المللی پس از جنگ اوکراین، با هدف‌های کلان ایران هم‌سوست. با وجود این، سازمان با سکوت در برابر تنش‌های روسیه و غرب بر سر اوکراین، رقابت راهبردی چین و آمریکا و رقابت راهبردی هند و پاکستان نشان داده که در تنش ایران و غرب نقش چندانی نخواهد داشت. هم‌زمانی عضویت ایران با پذیرش عربستان، مصر و قطر به عنوان شریک‌های گفت‌وگو نشان‌دهنده رویکرد متوازن سازمان به بازیگران خاورمیانه‌ای است (Shariatinia, 2022: 49).

عضویت ایران در این سازمان گرچه به معنای درگیری در رابطه چندجانبه نهادینه غیر غربی است، اما با توجه به ابهام راهبردی هسته‌ای و تداوم تحریم‌ها، نباید در مورد مزایای عضویت ایران زیاده روی کرد. تنها در شرایطی که ایران روابط عادی با اقتصاد جهانی را بازیابد، می‌تواند برپایه موقعیت ژئواکونومیک خود نقش واسط بین چهار اقتصاد اصلی در اوراسیا (روسیه در شمال، چین در شرق، هند در جنوب و اروپا در غرب) را داشته باشد. ایده راه‌گذر شمال جنوب نمایان‌گر ظرفیت نقش‌آفرینی ایران به عنوان حلقه وصل روسیه و هند و آسیای جنوب شرقی و اروپای شمالی است. بدیهی است که اجرایی شدن این راه‌گذر مستلزم روابط باثبات ایران با اعضای سازمان (Shariatinia, 2022: 49) و توازن رابطه با سایر کشورهای غیر عضو است.

ب) گروه‌بندی اقتصادی آسیایی

تشکیل یک گروه اقتصادی با حضور ایران، روسیه، چین، هند و کشورهای آسیای شرقی و غربی با هدف کاهش وابستگی به دلار و یورو (Sajadi, 2023: 56)، بخشی از موازنه‌گرایی نهادی ایران است. گفتمان جمهوری اسلامی بر درگیری آمریکا در بحران حکمرانی اقتصادی جهانی تأکید می‌کند؛ گفتمانی که در پی جنگ اوکراین تأییدهای دقیق‌تری یافته است. از این دیدگاه، در بستر هژمونی آمریکا گروه هفت بیشتر ثروت جهان را در اختیار داشتند و نقش

قاعده‌پرداز در اقتصاد جهانی یافتند. در حالی که امروزه با رشد سریع اقتصادی بسیاری از کشورهای در حال توسعه، توزیع ثروت در اقتصاد جهانی متحول شده و کشورهای قاعده‌پذیر در جایگاه قاعده‌پردازی نشسته‌اند. چین و هند در این زمینه بیش از دیگران بر شکل‌دادن به نظم جدید اقتصاد بین‌الملل تمرکز کرده‌اند.

در چنین بستری، تشکیل یک گروه اقتصادی آسیایی متشکل از کشورهای نوپدید می‌تواند نظم اقتصادی جایگزینی را در جهان صورت‌بندی کند؛ زیرا براساس ظرفیت‌های کشورهای عضو می‌توان یک گروه اقتصادی موازنه‌ساز در برابر نظم لیبرال تشکیل داد و با هژمونی دلار به رویارویی برخاست. در این گروه از یک‌سو، کشورهایی قرار دارند که از مزیت‌های جغرافیایی - ترانزیتی و ذخایر انرژی فسیلی برخوردارند؛ مانند ایران که دومین ذخایر گازی جهان و یک‌چهارم ذخایر نفتی خاورمیانه را در اختیار دارد و شاهره راه‌گذرهای ترانزیتی شمال جنوب و شرق غرب محسوب می‌شود؛ از سوی دیگر، کشورهایی مانند چین و هند عضویت خواهند داشت که ظرفیت‌های عظیم مالی، صنعتی و فناوری دارند. «این گروه به دلیل برخورداری از ظرفیت‌های بالای اقتصادی و انرژی فسیلی می‌تواند سلطه دلار بر روابط منطقه‌ای و بازارهای انرژی را در آینده کاهش داده و بستر جدیدی برای همکاری‌های اقتصادی سامان دهد. در این صورت، با شکل‌گیری ارز جدید وابستگی به اقتصاد غرب کاهش و به تدریج قطع خواهد شد» (Sajadi, 2023: 69).

ج) پیوستن به بریکس

بریکس به‌عنوان یک تشکل در اصل اقتصادی، سیاسی بین‌منطقه‌ای و فراقاره‌ای متشکل از کشورهای غیر غربی از ظرفیت‌هایی برخوردار است که می‌تواند نظم بین‌المللی حاکم را به چالش بکشد؛ ظرفیت‌هایی مانند عضویت دائمی دو عضو اصلی آن (چین و روسیه) در شورای امنیت سازمان ملل، داعیه‌داری سه عضو دیگر (هند، برزیل و آفریقای جنوبی) جهت به دست‌آوردن کرسی دائم در شورای امنیت با هدف اصلاح نظام سیاسی و اقتصادی بین‌المللی و تأثیرگذاری بر روندهای مالی و اقتصادی جهانی. افزون بر این، طبق پیش‌بینی‌های بانک جهانی سه اقتصادی از چهار اقتصاد برتر جهان تا سال ۲۰۳۰ از اعضای بریکس خواهند بود. این عوامل که تصویرگر نظم اقتصادی جدید جهانی هستند، متناظر با سیاست موازنه‌گرایی ایران در مقابل سیطره‌جویی غرب به رهبری آمریکا به‌شمار می‌آیند. بنابراین، هدف نهایی بریکس که با جنگ اوکراین دلالت‌های بارزتری یافته، از مؤلفه‌های سیاست خارجی موازنه‌گرایی ایران است. اهمیت پیوستن ایران به ظرفیت‌های اقتصادی بریکس برمی‌گردد که در سال ۲۰۲۲ حدود ۳۲ درصد تولید ناخالص داخلی جهان را به خود اختصاص داد و پیش‌تاز آمریکا و متحدانش شد و پیش‌بینی می‌شود که سهم بریکس در سال ۲۰۳۰ به ۵۰ درصد برسد. هفت کشور صنعتی موسوم به گروه ۷ در حال حاضر حدود ۳۰ درصد تولید ناخالص داخلی جهان را

دارند و در مرتبه‌ای پائین‌تر از بریکس قرار گرفته‌اند. بر این اساس، ایران عضویتش را در راستای چندجانبه‌گرایی، دلارزدایی و توسعه پیوندهای تجاری می‌داند (Eftekhari, 2023). از سوی دیگر، پیوستن به بریکس برای ایران به اعتبار هدف‌های سیاسی معطوف به رویارویی با نفوذ آمریکا اهمیت می‌یابد؛ بدین معنا که قدرت‌های نوپدید به‌ویژه چین که حدود ۷۰ درصد تولید ناخالص داخلی بریکس را به خود اختصاص داده‌اند، توان موازنه‌سازی بین‌المللی دارد و عضویت در بریکس سهمی برای ایران به ارمغان می‌آورد (Sariolghalalm, 2023). آنچه موضع ایران را مشخص می‌کند، این است که چین همچنان در چارچوب نظام سیاسی و اقتصادی بین‌المللی عمل می‌کند و هدفش رویارویی‌گرایی راهبردی نیست. بنابراین، پکن نه براساس منطق موازنه قوای جنگ سرد، بلکه بنا بر راهبرد متوازن، الگوی رفتاری خود در برابر ساختار بین‌المللی را تنظیم می‌کند.

۴.۳. دیپلماسی ترمیمی در قبال کشورهای منطقه

جنگ اوکراین به دو جهت نظم منطقه‌ای خاورمیانه و خلیج فارس و به‌موجب آن سیاست خارجی ایران را در تأثیر قرار داده است: ۱. کشورهای منطقه موضع به‌نسبت بی‌طرفانه‌ای در برابر جنگ گرفته‌اند؛ نه با تحریم‌های ضد روسی آمریکا و غرب همراه شده‌اند و نه به کارزار رویارویی با روسیه پیوسته‌اند. درحالی‌که این کشورها براساس منافع ملی انتخاب کرده‌اند تا استقلال راهبردی خویش را منعکس کنند، قدرت‌های بزرگ در نتیجه تشدید برخوردها در اوکراین به بازی راهبردی در آسیای غربی عمق بیشتری بخشیده‌اند (Liu, 2023). ۲. روسیه در نظم جهانی جدید به دنبال شکستن انحصار آمریکایی و اروپایی در اروپای شرقی بوده و در این زمینه برای خاورمیانه نقش حیاتی در نظر است. در چند سال گذشته، کرملین به خاورمیانه بازگشت و روابط منطقه‌ای خود را چون روزهای شوروی احیاء کرد. پس از جنگ سوریه، مسکو نه تنها توانسته روابط خود با عربستان سعودی را گسترش دهد، بلکه به تعمیق روابط دوجانبه با ایران نیز ادامه داد. مسکو بازیگران اصلی را در کانون سیاست منطقه‌ای خود قرار داد و علاوه بر ایران و عربستان، روابط گسترده‌ای با امارات متحد عربی و اسرائیل نیز برقرار کرد. برخلاف ایران، سه بازیگر دیگر متحدان دیرینه آمریکا هستند. با این حال، رفتار آن‌ها در برابر جنگ اوکراین، شبیه متحدان غربی‌شان نبوده و درگیر «مانور راهبردی» میان طرفین متخاصم بوده‌اند که با موضع ایران به‌عنوان دشمن دیرینه آمریکا، در عمل تفاوت چندانی ندارد. از این رو، پس از جنگ، آمریکا روابط روسیه با کشورهای عربی و اسرائیل را با آمیزه‌ای از بیم و امید دنبال می‌کند (Szalai, 2023).

اگرچه به‌نظر می‌رسد که می‌توان ایران را نیز در نگرانی آمریکا سهیم دانست، اما ادراک راهبردی تهران بر همگرایی تدریجی با کشورهای منطقه و رسیدن به تعادل راهبردی در برابر تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای متمرکز است. کشورهای منطقه با وجود اتحاد با قدرت‌های غربی، در جریان جنگ اوکراین نشان دادند که در حال دوری تدریجی راهبردی از غرب و

رسیدن راهبردی به شرق و قدرت‌های نوپدید هستند. این توازن رابطه‌سازگاری نسبی با مواضع و سیاست‌های ایران دارد (Liu, 2023). از این‌رو، تهران در درکی مشترک با کشورهای منطقه در مورد تحولات جهانی و آینده‌نظم جدید، دیپلماسی ترمیمی را در دستور کار سیاست خارجی خود نهاده است. نقطه‌عطف سیاست منطقه‌ای جدید ایران بازسازی روابط با عربستان سعودی بود. با وجود این، روندهایی چون کاهش حضور راهبردی روسیه در منطقه و در نتیجه، تهاجمی‌تر شدن بازیگرانی همانند ترکیه و اسرائیل در سوریه، عادی‌سازی روابط با اسرائیل (Davis, 2022) و دامنه‌دار شدن نزاع اسرائیل و فلسطین به احتمال بازنگری ایران در دیپلماسی ترمیمی ضریب بیشتری می‌دهد و آن را به مقوله‌ای تأمل‌برانگیز تبدیل می‌کند.

نتیجه

هدف این نوشتار تبیین الگوی رفتاری ایران در برابر جنگ اوکراین است تا تأثیر آن بر سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران بررسی شود. در این زمینه ضمن الهام از مفهوم سیاست خارجی متوازن در دوران پساجنگ سرد و مفروض‌های آن، سیاست خارجی موازنه‌گرا در چارچوب واقع‌گرایی به‌عنوان الگوی رفتاری دوران جنگ سرد صورت‌بندی شد. برای تبیین سیاست خارجی ایران در برابر جنگ اوکراین به نظریه‌های والتز و مورگنتا در قالب موازنه‌سازی برون‌گرا استناد شد. مطالعات نشان داد که سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران در قالب «نگاه به شرق» بعد از خروج آمریکا از برجام، جان تازه‌ای گرفت و با جنگ اوکراین گسترش بیشتری یافت. ایران سرشت ضد هژمونیک جنگ اوکراین و چشم‌انداز تداوم تعارض غرب و روسیه را در تشابه با سیاست خارجی خود علیه غرب یافته و روابط خود با قدرت‌های نوپدید را در چارچوب سیاست «نگاه به شرق تقسیم‌بندی‌شده» گسترش داده و به روسیه جایگاه متحد نظامی و امنیتی و به چین جایگاه شریک اقتصادی و تجاری داده است. علاوه بر روابط دوجانبه، ایران بر امکان شکل‌گیری مثلث راهبردی تهران، مسکو و پکن توجه دارد. عضویت در سازمان همکاری‌های شانگهای و گروه بریکس و گروه‌بندی اقتصادی آسیایی نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی از جنگ اوکراین برای تنظیم سیاست نگاه به شرق و گسترش سیاست خارجی موازنه‌گرا در سطح نهادی نیز استفاده می‌کند. علاوه بر بازتعریف سیاست خارجی موازنه‌گرای شرق‌محور در سطح‌های دوجانبه، سه‌جانبه و چندجانبه نهادینه، ایران آن را به سیاست همسایگی نیز تسری داده و دیپلماسی ترمیمی در منطقه، به‌ویژه خلیج فارس را در دستور کار دارد؛ دیپلماسی‌ای که از سرگیری روابط با عربستان سعودی را به‌عنوان نقطه‌عطف برگزیده است. برخلاف اینکه تعمیق و گسترش روابط چندسطحی ایران با قدرت‌های نوپدید، نتیجه مستقیم جنگ اوکراین برآورد می‌شود، ترمیم روابط با کشورهای منطقه، نتیجه غیر مستقیم این جنگ محسوب می‌شود.

سیاست خارجی موازنه‌گرای ایران، متوجه به کاهش فشارهای ساختاری است تا با گسترش روابط بین‌المللی شرق محور به‌ویژه با قدرت‌های نوپدید، دیگر موضوع اجماع قدرت‌های بزرگ نبوده و توان ایالات متحد برای مشروعیت‌زدایی بین‌المللی از ایران به دلیل مخالفت‌های چین و روسیه کاهش یابد. رویکرد نگاه به شرق بر منطق موازنه جنگ سردی مبتنی است. حال اینکه امروزه کشورها براساس منطق دیگری از موازنه متناظر با پویایی قدرت بین‌المللی عمل می‌کنند. منطق جدید بر توازن رابطه به معنای متنوع‌سازی شرکا استوار است، برخلاف دوران جنگ سرد از پیوستن به یک قدرت علیه قدرت دیگر می‌پرهیزد و متوجه توازن در تعامل با قدرت‌های بزرگ قدیم و جدید یا غرب و شرق است. از این رو، اگرچه بنا بر گفتمان غالب سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، موازنه‌گرایی کلاسیک جنگ سردی ضرورت راهبردی دارد، اما کفایت راهبردی ندارد؛ زیرا با تنوع جهت‌گیری در حوزه‌های جغرافیایی و موضوعی همراه نیست و در نتیجه، به سیاست خارجی متوازن نمی‌انجامد. راهبرد کشورها در سیاست خارجی متوازن متوجه تأمین منافع در حوزه‌های موضوعی گوناگون سیاسی، امنیتی و اقتصادی از رهگذر روابط با گروه گسترده‌ای از کشورها و امتیازگرفتن از آن‌ها بدون درگیری در رقابت است، درحالی‌که این راهبرد در سیاست خارجی ایران جایگاهی ندارد.

References

- Ansarinasab, Moslem and Najmeh Bidmal (2023) "Iran's Commercial Multilateralism for Optimal Use of the Geopolitical Position of the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 2, (doi://10.22059/JCEP.2022.338994.450061), [in Persian].
- Azizi, Hamidreza (2022) "Iran-Russia Relations in the Aftermath of the Ukraine Crisis: Business as Usual", **Alsharq Strategic Research**, Available at: <https://research.sharqforum.org/2022/04/12/iran-russia-relations>, (Accessed on: 23/08/2023).
- Azizi, Hamidreza (2022-2023) "The Ukraine War: The View from Iran", **The Cairo Review of Global Affairs**, Available at: <https://www.thecaireview.com/essays/the-ukraine-war-the-view-from-iran/>, (Accessed on: 23/08/2023).
- Azizi, Hamidreza (2023) "Close but Complicated: Iran-Russia Relations in the Middle East amid the War in Ukraine", **Friedrich Ebert Stiftung**, Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/international/20084.pdf> (Accessed on: 23/09/2023).
- Biscop, Sven (2023) "War for Ukraine and the Rediscovery of Geopolitics", **Egmont Institute**, Available at: https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2023/05/Sven-Biscop_Paper_123_vFinal.pdf?type=pdf. (Accessed on: 10/07/2023).
- Caner, Mustafa and Gloria Shkurti Ozdemir (2022) "Ukraine War: Iran's Sale of Drones to Moscow Will Only Increase its Isolation", **Middle East Eye**,

Available at: <https://www.middleeasteye.net/opinion/russia-ukraine-war-tehran-moscow-sale-drones-global-isolation-increase>., (Accessed on: 20/07/2023).

Carl, Nicholas, Kitaneh Fitzpatrick and Katherine Lawlor (2022) “Russia and Iran Double Down on their Strategic Partnership”, **The Critical Threats Project**, Available at: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/2022-08-09%20Russia%20and%20Iran%20double%20down%20on%20strategic%20partnership.pdf>, (Accessed on: 16/07/2023).

Clarke, Bryan and Michael Doran (2022) “Why Russia and China Build Up Iran”, **Wall Street Journal**, Available at: <https://www.wsj.com/articles/why-russia-and-china-build-up-iran-biden-administration-foreign-relations-nuclear-negotiations-11643317565>, (Accessed on: 02/07/2023)

Davis, Ian (2022) “Armed Conflict and Peace Processes in the Middle East and North Africa, SIPRI Yearbook 2022”, **Stockholm International Peace Research Institute**, Available at: <https://www.sipri.org/yearbook/2022/06>, (Accessed on: 15/08/2023).

Eftekhari, Fardin (2023) “Iran: Can the BRICS Help Tehran Break Free from Western Sanctions?”, **Middle East Eye**, Available at: <https://middleeasteye.net/opinion/iran-brics-western-sanctions-break-free-can>, (Accessed on: 17/09/2023).

Forough, Mohammadbagher (2022) “What Will Russia’s Invasion of Ukraine Mean for China’s Belt and Road?”, **The Diplomat**, Available at: <https://thediplomat.com/2022/03/what-will-russias-invasion-of-ukraine-mean-for-chinas-belt-and-road/>, (Accessed on: 16/07/2023)

Geranmayeh, Ellie and Nicole Grajewski (2023) “Alone Together: How the War in Ukraine Shapes the Russian-Iranian Relationship”, **European Council on Foreign Relations**, Available at: <https://ecfr.eu/publication/alone-together-how-the-war-in-ukraine-shapes-the-russian-iranian-relationship/>, (Accessed on: 12/09/2023).

Global Times (2023) “Iran Seeks Closer BRI Cooperation to Counter US Hegemony, Unilateralism”, **Global Times**, Available at: <https://globaltimes.cn/page/202308/1295757.shtml>, (Accessed on: 25/09/2023).

Gordon, Theodore J. (1994) “Trend Impact Analysis”, **AC/UNU Millennium Project**, Available at: <https://www.foresight.pl/assets/downloads/publications/Gordon1994-Trendimpact.pdf>, (Accessed on: 25/10/2023).

Griffiths, Martin, Terry O’Callaghan and Steven C. Roach (2008) **International Relations: The Key Concepts**, London and New York: Routledge, Available at: <https://hostnezt.com/cssfiles/internationalrelations/International%20Relations%20Key%20Concepts%202nd%20Edition%20By%20Martin%20Griffiths.pdf>, (Accessed on: 10/06/2023).

Heirin-nia, Javad (2022) “Iran and the Ukraine War, Maintaining the ‘Look to the East’”, **The Defence Horizon Journal**, Available at: <https://www.thedefencehorizon.org/post/iran-ukraine-war-policy>., (Accessed on: 12/06/2023).

- Jafari, Ali Akbar, Meisam Belbasi and Shahram Esfandiyar (2017) "National Interest and Iran's Membership in The Shanghai Cooperation Organization", **Bi-Quarterly Political Knowledge**, Vol. 13, No. 2, Available at: https://pkn.isu.ac.ir/article_2165.html?lang=en, (Accessed on: 04/06/2023), [in Persian].
- Kamiya, Mataka (2022) "The Ukrainian War Viewed from Theories of International Politics", **Society of Security and Diplomatic Policy Studies**, Available at: <http://ssdpaki.la.coocan.jp/en/proposals/109.html>, (Accessed on: 15/06/2023).
- Karami, Jahangir and Mohammadreza Sourtchi (2023) "Russia-America Strategic Competition: International Dimensions and Consequences", **Central Eurasia Studies**, Vol. 16, No. 1, (doi://10.22059/JCEP.2023.349654.450104), [In Persian].
- King, Brian R. (2011) Balance of Power, in: Ishiyama, John T. and Marijke Breuning, **21st Century Political Science: A Reference Handbook**, Los Angeles: Sage.
- Koolae, Elaheh and Saman Fazeli (2021) "Independent and Extroverted Foreign Policy of Belarus and Tension with Russia during the Putin Era", **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 2, (doi://10.22059/JCEP.2021.295791.449891), [in Persian].
- Kou, Mercy A. (2022) "The China-Iran-Russia Triangle: Alternative World Order?", **The Diplomat**, Available at: <https://thediplomat.com/2022/07/the-china-iran-russia-triangle-alternative-world-order/>, (Accessed on: 15/06/2023).
- Lehne, Stefan (2023) "After Russia's War Against Ukraine: What Kind of World Order?", **Carnegie Europe**, Available at: <https://carnegieeurope.eu/2023/02/28/after-russia-s-war-against-ukraine-what-kind-of-world-order-pub-89130>, (Accessed on: 09/08/2023).
- Liu, Zhongmin (2023) "The Russia-Ukraine Conflict and the Changing Geopolitical Landscape in The Middle East", **China International Strategy Review**, Vol. 5, (doi://10.1007/s42533-023-00134-5).
- Mearsheimer, John J. (2001) **The Tragedy or the Great Powers**, New York: W. W. Norton.
- Mendez, Alvaro, Francisco Javier Forcadell and Kateryna Horiachko (2022) "Russia-Ukraine Crisis: China's Belt Road Initiative at the Crossroads", **Asian Business & Management**, Vol. 21, No. 4 (doi://10.1057/s41291-022-00195-1).
- Mohamed Ezzat Aqami, Nedaa, Ahmed Mohamed Ahmed Omran, Mohamed Mostafa Saleh and Hisham Emad El-Din El-Shishiny (2008) "An enhanced approach for Trend Impact Analysis", **Technological Forecasting and Social Change**, Vol. 75, No. 9 (doi://10.1016/j.techfore.2008.03.006).
- Morgenthau, Hans J. (2005) **Politics Among Nations**, Translated by Homeira Moshirzadeh, Tehran: Institute for Political and International Studies [In Persian].
- Papageorgiou, Maria (Mary), Mohammad Eslami and Paulo Afonso B. Duarte (2023) "A 'Soft' Balancing Ménage à Trois? China, Iran and Russia Strategic

- Triangle vis-à-vis US Hegemony”, **Journal of Asian Security and International Affairs**, Vol. 10, No. 1, (doi://10.1177/23477970231152008).
- Press, Daryl and Benjamin Valentino (2006) “A Balanced Foreign Policy”, in: **From How to Make America Safe: New Politics for National Security**, Ed. by Stephen Van Evra, Cambridge, The Tobin Project, Available at: https://tobinproject.org/sites/default/files/assets/Make_America_Safe_Balanced_ForeignPolicy.pdf, (Accessed on: 09/07/2023).
- Raeisnejad, Arash and Nasim Berenji (2022) “Regionalism Model of Shanghai Cooperation Organization”, **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 1, (doi://10.22059/JCEP.2022.342405.450069), [in Persian].
- Rasooli Saniabadi, Elham (2023) “The Review of Iran's Tendency towards Russia Based on Balancing and Bandwagoning Strategies”, **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 2, (doi://10.22059/JCEP.2023.347341.450093), [In Persian].
- Rouhi Dehboneh, Majid and Hamid Reza Rahbari (2023) Models for Managing Tension among Great Powers in 21st Century: from Associational Balance to Adversarial Balance, **Central Eurasia Studies**, Vol. 16, No. 1, (doi://10.22059/JCEP.2023.355928.450133), [in Persian].
- Sajadi, Marzieh Sadat and Hamid Salehi (2023) “Positions and Foreign Policy Strategy of The Islamic Republic of Iran in the Ukraine Crisis”, **Crisis Management and Emergency Situations**, Vol. 14, No. 3, Available at: https://cmj.ihu.ac.ir/article_207901.html?lang=en, (Accessed on: 09/09/2023), [in Persian].
- Saleh, Alam and Zakiyeh Yazdanshenas (2022) “The Ukraine War Has Made Iran and Russia Allies in Economic Isolation. Here’s How”, **Atlantic Council**, Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/the-ukraine-war-has-made-iran-and-russia-allies-in-economic-isolation-heres-how/> (Accessed on: 18/06/2023).
- Sariolghalam, Mahmood (2023) “Diagnosing Iran’s Emerging Pivot toward Russia and China”, **Middle East Institute**, Available at: <https://mei.edu/publications/diagnosing-irans-emerging-pivot-toward-russia-and-china>, (Accessed on: 12/08/2023).
- Sariolghalam, Mahmood (2023) “Will BRICS Membership Recast Iran’s Foreign Policy?”, **Middle East Institute**, Available at: <https://mei.edu/publications/will-brics-membership-recast-irans-foreign-policy>, (Accessed on: 20/10/2023)
- Shariatinia, Mohsen (2022) “Irans full membership in the SCO: Economic and Security Implications”, **Political and International Approaches**, Vol. 13, No. 3 (doi://10.29252/PIAJ.2022.226421.1226), [in Persian].
- Shih, Chih-yu, Chiung-chiu Huang, Pichamon Yeophantong, Raoul Bunsukuek, Josuke Ikeda, Yih-jye Hwang, Hung-jen Wang, Chih-yun Chang and Ching-ching Chen (2020) **China and International Theory: The Balance of Relationships**, New York: Routledge, Available at: <https://routledge.com/China->

and-International-Theory-The-Balance-of-Relationships/al/p/book/
9780367730789, (Accessed on: 20/09/2023).

Siddiqui, Sabena (July 2023) “Can Iran Balance Dependence on China with Economic Openness on India?”, **Al-Monitor**, Available at: <https://www.al-monitor.com/originals/2023/07/can-iran-balance-dependence-china-economic-openness-india#ixzz8EblfwgXD>, (Accessed on: 30/08/2023).

Szalai, Máté (2023) “Between Hedging and Bandwagoning-Interpreting the Reactions of Middle Eastern and North African States to the Russian-Ukrainian War”, **Euromesco**, Available at: <https://euromesco.net/wp-content/uploads/2023/02/Policy-Brief-N%C2%BA123.pdf>, (Accessed on: 10/06/2023).

Therme, Clément (2022) “The Russian-Iran Partnership in a Multipolar World”, Institut Français des Relations Internationales, Available at: https://ifri.org/sites/default/files/atoms/files/therme_russian_iran_partnership_202.pdf, (Accessed on: 19/08/2023).

Walt, Stephen M. (2022) “An International Relations Theory Guide to the War in Ukraine”, **Foreign Policy**, Available at: <https://foreignpolicy.com/2022/03/08/an-international-relations-theory-guide-to-ukraines-war/>, (Accessed on: 09/06/2023).

